

שרה אוסצקי־לזר

”רצינו להיות אנשים הגונים”

ראשיתה של מדיניות ישראל בשטחים הכבושים -
עיוורון או החלטה מודעת?

עמרי שפר רביב, בעלי הבית, ממשלת ישראל והפלסטינים, 1967-1969. קריית שדה בוקר:
מכון בן־גוריון לחקר ישראל והציונות, אוניברסיטת בן־גוריון בנגב. 288 עמודים. 2025

הספר, המבוסס על עבודת דוקטורט בנושא, עוסק בתהליך התגבשותה של מדיניות ממשלת ישראל כלפי השטחים המיושבים בפלסטינים, שנכבשו בסערה מירדן וממצרים במלחמת ששת הימים – הגדה המערבית ורצועת עזה. המחקר מתמקד בשנתיים הקריטיות שבהן נקבעו הלכה למעשה קווי מדיניות ועובדות בשטח, שעודם קיימים עד ימינו ומשפיעים על תחומים רבים בחיי המדינה ואזרחיה.

הדבר הראשון הבולט בספר הוא השימוש הרחב והמעמיק במסמכי התקופה, שחלקם הגדול נחשף בו לראשונה. חשובים במיוחד לענייננו הם הפרוטוקולים של ישיבות הממשלה והוועדות הרלוונטיות, שדנו בעניין בדלתיים סגורות, וכן מסמכים צבאיים, המעידים על ביצוע המדיניות שקבע הדרג המדיני.

כבר מתחילת הקריאה, הציטוטים המובאים בשם אומרים מעוררים תימהון, ובמבט לאחור אף מזעזעים בבוטות ובעיוורון שלהם. חלקם נשמע כאילו נאמר ב־2025, וההבנה היא שאכן בשנתיים הנחקרות נקבע גורל שני העמים השכנים לסכסוך נצחי. מעטים היו

הקולות בממשלה דאז שקראו תיגר על המדיניות שהובלה בעיקרה על-ידי שר הביטחון משה דיין, והציעו חלופות אחרות. באותה עת הם היו במיעוט. כיום אינם קיימים כלל.

כך למשל, בדיון שנערך בממשלה כבר ב-19 ביוני, על עתידם של 400 אלף תושבי רצועת עזה, שמחציתם היו פליטי 48, עלתה הצעה, בתמיכה אמריקנית, ליישוב מחדש של הפליטים – מקצתם בישראל, חלקם בגדה המערבית ורובם במדינות ערב, בעיקר במצרים. נשמע מוכר? אולם שר המשפטים, יעקב שמשון שפירא, איש מפא"י, הביע דעתו כי מוטלת על ישראל חובה מוסרית למצוא פתרון לבעיה ההומניטרית של הפליטים החיים במחנות. לאחר שיימצא הפתרון, אמר, תקטן האיבה עם מדינות ערב ויפתח פתח לפיוס ארוך טווח. שר המשטרה, אליהו ששון, כינה את סוגיית הפליטים "שורש כל רע", וקרא למצוא לה פתרון הולם (עמ' 53). עמדותיהם נידחו.

שפר רביב מראה כי תוכניות ל"פיוני מרצון" של תושבי הרצועה עלו כבר בשנתיים הראשונות אחרי המלחמה, והרצון לסיפוח שטחה למדינת ישראל זכה לקונצנזוס רחב. אולי בשל העובדה שהשטח היה חלק מארץ ישראל המנדטורית, ושום מדינה לא טענה לבעלות עליו.

בגדה המערבית היה המצב שונה. במהלך המלחמה ובחודשיים שאחריה עזבו אותה כמאתיים אלף תושבים, מהם 93 אלף פליטי 48. "בשום שלב במלחמה לא החליטה ממשלת ישראל רשמית לגרש תושבים מהגדה המערבית או להפעיל עליהם לחץ כדי שיעקרו ממקומם", נכתב, אך מפקדים בצבא העריכו כי "אווירת המלחמה תאפשר להם לעקור תושבים" ואכן היו מקרים כאלה, אך הם היו בבחינת היוצא מן הכלל. בדיון בוועדת השרים לענייני ביטחון, חמישה ימים לאחר תום הקרבות, אמר יגאל אלון, שר העבודה, כי "אין להצטער על כמה כפרים שנהרסו", ודיין הוסיף "מה שנעשה – נעשה, אינני טוען נגד מה שנעשה" (עמ' 60).

המחבר מוליך את קוראיו במסלול כרונולוגי של דיונים אינטנסיביים אשר לעתיד השטחים ושל רעיונות לפתרון הסוגיה שעלו ונפלו. האישיות המרכזית והמובילה היה שר הביטחון משה דיין, שבמבט לאחור, קובע המחבר, היה "האדם המרכזי ביותר בעיצוב המדיניות הישראלית בנוגע לאוכלוסייה הפלסטינית בשטחים הכבושים" (עמ' 144). בפרק המוקדש ל"פילוסופיית השליטה של משה דיין: הלכה ומעשה", הוא סוקר את עמדותיו ואת מעשיו בנדון – הרצועה צריכה להיות חלק בלתי-נפרד ממדינת ישראל, רצוי עם כמה שפחות תושבים; שליטה בגדה המערבית היא אינטרס חיוני עליון; חזרה לגבולות הקו הירוק תהיה

חסרת אחריות מבחינה ביטחונית ותאפשר פלישה ערבית שעלולה למחוק את המדינה כליל. בצד הראייה הביטחונית, התבטאויותיו הפומביות של דיין מעידות כי יחסו לשטחים שנכבשו היה גם רגשי-לאומי, והוא האמין כי לעם היהודי בעלות עליהם. מכאן נבעה גם עמדתו המדינית – מצד אחד התנגד לסיפוח, ומנגד, לא תמך בהסדר שלום שיביא בהכרח לנסיגה. דיין לא האמין באפשרות לפתרון מדיני, והוא אבי התפיסה של הסטטוס קוו, שהרי "אין פרטנר", אין פתרון, וגם אין סיכוי ל"תוכנית שלום" חד-צדדית ללא הסכמת הצד הערבי (עמ' 174). כאמור, הקולות בממשלה לא היו אחידים, והושמעו מגוון עמדות שהתבססו על התלבטויות מוסריות, הומניטריות, פוליטיות ומדיניות, שחלקן נכונות גם לימים אלה. אך ההחלטות שהתקבלו ייצגו את דעת הרוב, שתמך במדיניותו של דיין.

מדיניות זו הובילה אל מציאות "המקל והגזר" שיצרה ישראל בשטח – יצירת תלות באמצעות פתיחת השוק הישראלי לעובדים פלסטיניים ושיפור הכלכלה, הקטנת חיכוך על-ידי ניהול עצמאי של החיים האזרחיים, ושימור הפחד מכוחו העדיף של צה"ל. בד בבד נעשו ניסיונות לאיתור ולטיפוח מנהיגות מקומית מתונה ומשתפת פעולה, כפי שהיה בתקופת הממשל הצבאי על האוכלוסייה הערבית בתוך ישראל אחרי הקמת המדינה. התקווה הייתה שצעדים אלה יתקבלו על-ידי הפלסטינים ויקנו שקט לאורך זמן. אלא שהמציאות טפחה על הפנים. אחרי תקופה קצרה של שקט יחסי החל "המאבק המזוין", פיגועים קשים בירושלים, שביתות מסחר ומחאות המוניות, שגררו תגובות נגד של ישראל והפירו את השקט המיוחל.

משפט שאמר ראש הממשלה ושר הביטחון לוי אשכול בישיבת הממשלה ב-27.7.1967 מעיד על חוסר ההבנה, אולי ההיתממות, של ממשלת ישראל: "רצינו להיות אנשים הגונים ולדאוג לדלק, למים, לתאורה, לחינוך ולבריאות. והנה פתאום אנחנו נתקלים בתופעה: "אין אנחנו [הערבים] רוצים את הטובה שלכם" (עמ' 92). זו חשיבה המזכירה את גישת המודרניזציה, שנכשלה במדינות תחת שלטון קולוניאלי.

המחקר מראה כיצד נעשתה מדיניות הסטטוס קוו במשך השנים למציאות שהתקבלה על רוב אזרחי ישראל, ובפועל גם על מדינות העולם, מעין גזירת גורל שאי-אפשר לשנותה. קריאת הספר בשנת 2025, בעיצומה של מלחמה מתמשכת בעזה ואי-שקט גובר בגדה המערבית, מעלה שאלות נוקבות. האם קוצר הראות של הימים ההם אחראי למציאות הזוועתית שאנו חווים היום? האם יותר מיובל שנים של חמצות הדדיות, חוזרות ונשנות, של הזדמנויות להסדר הוא תוצאה של העיוורון הראשוני? האם אכן פָּשלו התנאים אחרי הניצחון הישראלי ב-1967 לבחירה בהסדרי שלום עם מדינות ערב? ומדוע זה לא קרה?

והשאלה שהיסטוריונים מְנוּעִים מלשאלו ואין עליה תשובה – מה היה קורה אילו נבחרה דרך אחרת? אין אלו שאלות תיאורטיות על העבר, אלא סוגיות הרואות פני עתיד.

כאמור, כוחו וחוזקתו של הספר בהסתמכותו הכמעט בלעדית על מסמכים, שרובם נחשפו בידי החוקר לראשונה. אך בכך נעוצה גם חולשה מסוימת. שפר רביב ממעט להתייחס לאווירה הציבורית – הן בצד הישראלי הן בצד הפלסטיני. לטעמי, אין ביטוי מספיק לאופוריה שאחזה בישראל – ובעולם – בעקבות מה שנתפס כניצחון מזהיר, אשר קיבלה בהדרגה ממדים דתיים ומשיחיים, ולשאלת השפעתה על מדיניות הממשלה. אין התעמקות מספקת בשאלה כיצד השפיעו פעולות הטרור שהלכו וגברו, בכללן תחילתן של חטיפות המטוסים בחוץ-לארץ, על החלטותיה. אין כמעט שימוש במקורות פלסטיניים, גם לא גלויים, לבדיקת תגובתם של הפלסטינים לכיבוש ולהשלטת ממשל צבאי ישראלי עליהם, ולבחינת השפעת מדיניות ממשלת ישראל על גובה הלהבות של ההתנגדות הפלסטינית.

פתיחת המסמכים הקשורים לשנים המעצבות של שליטת ישראל בשטחים שנכבשו ב-1967 מספקת כר נרחב למחקרים נוספים בנושא זה, שעדיין נוכח ומשפיע על חיינו, על חיי הפלסטינים ועל המזרח התיכון כולו, יומיום ושעה שעה. התהליכים הקיצוניים שעברו שתי החברות מאז, והמצב המדמם והמייאש, מוסיפים פן נוסף וחשוב לשאלות הקיומיות העולות ממחקר זה. האם ניתן ללמוד משגיאות העבר ולהשיג הסדרים שיאפשרו חיים סבירים לשני העמים? הספר המונח בפנינו מספק מצע חיוני לדיון – לא רק בעבר, אלא גם בעתיד.

ד"ר שרה אוסצקי-לזר, עמיתת מחקר, מכון ון ליר בירושלים
דוא"ל: sarahozacky@gmail.com